

THE MAIN FACTORS AFFECTING THE ALLOCATION OF RETAIL LOANS

Ibodov Alisher Raxmatovich¹

University of Digital Economy and Agrotechnologies

KEYWORDS

Retail loans, Credit distribution, Credit risk, Economic factors, Regulatory environment, Borrower characteristics, Institutional factors

ABSTRACT

Retail lending, the backbone of modern banking, plays a critical role in economic growth and financial inclusion. This article takes a comprehensive look at the key factors affecting the distribution of retail loans. Drawing on existing literature, empirical studies, and theoretical frameworks, we examine the multifaceted determinants that shape lending decisions by financial institutions. By illuminating these factors, this review contributes to a deeper understanding of the dynamics of retail credit distribution and provides insights for policymakers, regulators and practitioners seeking to improve access to credit and reduce risks in retail lending markets.

2181-2675/© 2024 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.11163244**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International(CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Graduate student of commercial bank management, University of Digital Economy and Agrotechnologies, Uzbekistan

CHAKANA KREDITLAR AJRATILISHIGA TA'SIR QILUVCHI ASOSIY OMILLAR

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

Chakana kreditlar, Kreditlarni taqsimlash, Kredit riski, Iqtisodiy omillar, Normativ muhit, Qarz oluvchining xususiyatlari, Institutsional omillar

ANNOTATSIYA/АННОТАЦИЯ

Zamonaviy bank faoliyatining asosi bo'lgan chakana kreditlar iqtisodiy o'sish va moliyaviy inklyuzivlikda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu maqola chakana kreditlarni taqsimlashga ta'sir qiluvchi asosiy omillarni har tomonlama ko'rib chiqadi. Mavjud adabiyotlar, empirik tadqiqotlar va nazariy asoslarga tayanib, biz moliya institutlari tomonidan kredit berish qarorlarini shakllantiruvchi ko'p qirrali determinantlarni ko'rib chiqamiz. Ushbu omillarni yoritish orqali ushbu sharh chakana kreditlarni taqsimlash dinamikasini chuqurroq tushunishga yordam beradi va siyosatchilar, tartibga soluvchilar va amaliyotchilar uchun kredit olish imkoniyatini yaxshilash va chakana kreditlash bozorlarida xavflarni kamaytirishga intilayotgan tushunchalarni taqdim etadi.

Kirish:

Chakana kreditlar zamonaviy bank tizimining asosi bo'lib xizmat qiladi, turli ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga ega bo'lgan jismoniy shaxslar va uy xo'jaliklari uchun kredit olish imkonini beradi. Uy-joyga egalik qilish imkonini beruvchi ipotekadan tortib, iste'molni kuchaytiruvchi shaxsiy kreditlarga, chakana kreditlash iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, moliyaviy inklyuzivlikni rag'batlantirish va iste'molchilarning turli moliyaviy ehtiyojlarini qondirishda muhim rol o'ynaydi. Biroq, chakana kreditlarni ajratish o'zboshimchalik bilan emas; aksincha, bu iqtisodiy sharoitlarni, me'yoriy-huquqiy bazalarni, qarz oluvchilarning xususiyatlarini va institutsional dinamikani qamrab oluvchi ko'plab omillar ta'sirida bo'lgan nozik jarayondir.

Ushbu omillarning murakkab o'zaro ta'sirini tushunish siyosatchilar, tartibga soluvchilar va moliya institutlari uchun kredit riskini samarali boshqarish, mas'uliyatli kreditlash amaliyotini ilgari surish va chakana kreditlash bozorlarining barqarorligini ta'minlash uchun juda muhimdir. Shu nuqtai nazardan, ushbu ilmiy sharh empirik dalillar, nazariy asoslar va mavjud adabiyotlardan olingan tushunchalarga asoslanib, chakana kreditlarni taqsimlashni shakllantiruvchi asosiy omillarni o'rganadi.

Kredit berish qarorlarini belgilovchi omillarga oydinlik kiritib, ushbu sharh chakana kreditlarni taqsimlash dinamikasini keng qamrovli tushunishni va chakana kreditlashning murakkab landshaftida harakat qilayotgan manfaatdor tomonlar uchun amaliy tushunchalarni taklif qilishni maqsad qilgan.

Iqtisodiy omillar:

Chakana kreditlarni taqsimlash mavjud makroiqtisodiy sharoitlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular qarz oluvchilarning talabiga ham, kreditorlarning tavakkalchilik ishtahasiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Bir nechta asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlar moliya

institutlarining kreditlash qarorlarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi:

YaIM o'sishi:

Yalpi ichki mahsulot (YaIM) o'sishi iqtisodiy faollik va iste'molchi kayfiyatining barometri bo'lib xizmat qiladi. YaIMning barqaror o'sishi davrida iste'molchilar o'zlarining moliyaviy istiqbollari ko'proq ishonch bildiradilar, bu esa uylar, avtomobillar va uzoq muddat foydalaniladigan tovarlar kabi xaridlarni moliyalashtirish uchun chakana kreditlarga talabning oshishiga olib keladi. Aksincha, iqtisodiy o'sishning sustligi yoki retsessiya sharoitlari iste'molchilar ishonchini susaytirishi mumkin, bu esa kreditga bo'lgan talabning pasayishiga olib keladi, chunki uy xo'jaliklari iste'moldan ko'ra jamg'arma va imtiyozlardan foydalanishni afzal ko'radi.

Inflyatsiya darajasi:

Inflyatsiya darajasi iste'molchilarning sotib olish qobiliyatiga va qarzning haqiqiy qiymatiga ta'sir qiladi. Yuqori inflyatsiya pulning xarid qobiliyatini pasaytiradi, bu esa markaziy banklarni inflyatsiya bosimini cheklash uchun qisqaruvchi pul-kredit siyosatini, jumladan, foiz stavkalarini oshirishga undaydi. Binobarin, qarz olish uchun yuqori xarajatlar iste'molchilarni qo'shimcha qarz olishdan to'xtatib qo'yishi mumkin, bu esa chakana kredit talabining qisqarishiga olib keladi. Aksincha, past inflyatsiya yoki deflyatsion sharoitlar qarzga xizmat ko'rsatishning real qiymatini pasaytirish orqali qarz olishni rag'batlantirishi va shu bilan chakana kreditlash faoliyatini rag'batlantirishi mumkin.

Ishsizlik darajasi:

Ishsizlik darajasi mehnat bozoridagi sharoit va daromad barqarorligini aks ettiradi, bu esa qarz oluvchilarning to'lov qobiliyatini hal qiluvchi omil hisoblanadi. Ishsizlik darajasining ko'tarilishi kreditlarni to'lamay qolish xavfini oshiradi, chunki jismoniy shaxslar barqaror daromad oqimlari bo'lmaganda o'z moliyaviy majburiyatlarini bajarish uchun kurashishlari mumkin. Binobarin, banklar kredit standartlarini kuchaytirishi va ishsizlikning kuchayishi davrida aholining yuqori riskli qatlamlariga kredit berishni qisqartirishlari mumkin, bu esa to'lamaslik xavfini yumshatish va aktivlar sifatini saqlab qolish uchun.

Foiz stavkalari:

Markaziy banklar tomonidan pul-kredit siyosati mexanizmlari orqali o'rnatiladigan foiz stavkalari moliya institutlari uchun qarz olish xarajatlari va kreditlashning rentabelligiga ta'sir qiladi. Foiz stavkalarining o'zgarishi to'g'ridan-to'g'ri chakana kreditlarni sotib olish imkoniyatiga ta'sir qiladi, bu ham qarz oluvchi talabiga, ham kreditorning rentabelligiga ta'sir qiladi. Past foiz stavkalari qarzga xizmat ko'rsatish xarajatlarini kamaytirish orqali qarz olish faolligini rag'batlantiradi va shu bilan iste'molchilarni ixtiyoriy xarajatlar va investitsiya maqsadlarida kredit olishga undaydi. Aksincha, yuqori foiz stavkalari qarz olish narxini oshiradi, kredit talabini pasaytiradi va iste'molchi xarajatlarini cheklaydi.

Valyuta kurslari:

Valyuta kursining o'zgarishi chakana kreditlash dinamikasiga ta'sir qilishi mumkin,

ayniqsa xalqaro savdo va kapital oqimlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan iqtisodlarda. Milliy valyutaning qadrsizlanishi import inflyatsiyaga olib kelishi mumkin, bu esa foiz stavkalariga yuqori bosim o'tkazishi va iste'molchilarning xarid qobiliyatini cheklashi mumkin. Aksincha, mustahkamlanib borayotgan milliy valyuta inflyatsiya bosimini pasaytirishi va foiz stavkalarining pasayishiga hissa qo'shishi mumkin, bu esa chakana kredit talabini rag'batlantirishi mumkin.

Yalpi ichki mahsulotning o'sishi, inflyatsiya darajasi, ishsizlik darajasi, foiz stavkalari va valyuta kursining o'zgarishi kabi iqtisodiy omillar chakana kreditlar taqsimotini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni va ularning iste'molchilar xatti-harakati va kredit riskiga ta'sirini diqqat bilan kuzatib borish orqali moliya institutlari dinamik iqtisodiy manzarani boshqarish va chakana kreditlarni taqsimlash bo'yicha qarorlarni optimallashtirish uchun o'zlarining kreditlash siyosati va risklarni boshqarish strategiyalarini moslashtirishi mumkin.

Normativ muhit:

Chakana kreditlarning taqsimlanishiga moliyaviy institutlar faoliyat yuritadigan tartibga solish muhiti sezilarli darajada ta'sir qiladi. Normativ-huquqiy bazalar moliyaviy barqarorlikni, iste'molchilar huquqlarini himoya qilishni va mas'uliyatli kreditlashni rag'batlantirishning umumiy maqsadlari bilan kreditlash amaliyotini tartibga soluvchi qoidalar, standartlar va ko'rsatmalarni belgilaydi. Chakana kredit ajratishga ta'sir qiluvchi asosiy tartibga soluvchi omillar quyidagilardan iborat:

Bank qoidalari:

Markaziy banklar va moliyaviy tartibga soluvchi idoralar kabi nazorat qiluvchi organlar tomonidan qabul qilingan bank qoidalari banklar o'zlarining kredit faoliyatida rioya qilishlari kerak bo'lgan prudensial standartlar va talablarni belgilaydi. Ushbu me'yoriy hujjatlar bank tizimining mustahkamligi va barqarorligini ta'minlashga qaratilgan kapitalning etarliligi talablari, likvidlik standartlari va aktivlar sifati normalarini o'z ichiga oladi. Kapitalning etarlilik koeffitsientlari, masalan, Bazel III tizimi, kredit faoliyati bilan bog'liq kredit, bozor va operatsion risklarni yumshatish uchun banklarga minimal kapital talablarini qo'yadi. Kapitalni tartibga soluvchi standartlarga rioya qilish banklarning tavakkalchilik xatti-harakatlari va kreditlash qobiliyatiga ta'sir qiladi va shu bilan chakana kreditlarni taqsimlashni shakllantiradi.

Qarzning qiymatga nisbati (LTV):

Kreditning qiymatga nisbati ssuda sifatida taqdim etilishi mumkin bo'lgan garovning baholangan qiymatining maksimal foizini nazarda tutadi va qarz oluvchining qarzlarni to'lamagan taqdirda kreditorlarni potentsial yo'qotishlardan himoya qilish uchun xavfni kamaytirish chorasi sifatida xizmat qiladi. Nazorat qiluvchi organlar chakana kreditlarning alohida toifalariga, masalan, ipoteka kreditlariga haddan tashqari leverage va aktivlar narxi pufakchalarining oldini olish uchun LTV cheklovlarini o'rnatishi mumkin. Qarz oluvchilarga beriladigan leverage miqdorini cheklash orqali LTV qoidalari kreditning to'lanishi, qarz oluvchining muvofiqligi va riskni baholash mezonlariga ta'sir qiladi va shu bilan chakana

kredit ajratish qarorlariga ta'sir qiladi.

Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi qonunlar:

Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi qonunlar moliyaviy xizmatlar ko'rsatishda shaffoflik, adolatlilik va mas'uliyatli kreditlash amaliyotini ta'minlash orqali chakana qarz oluvchilarning manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan. Kredit ma'lumotlari, shartlari va iste'molchilar huquqlariga oid me'yoriy talablar qarz oluvchilarga ongli qarorlar qabul qilish va ularni yirtqich kreditlash amaliyoti va moliya institutlarining suiiste'mol xatti-harakatlaridan himoya qilish imkonini beradi. Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qoidalariga rioya qilish nafaqat moliyaviy tizimga bo'lgan ishonch va ishonchni oshiradi, balki mas'uliyatli kreditlash amaliyotini va chakana kreditlarni barqaror taqsimlashni ham rivojlantiradi.

Kredit hisoboti va skoring qoidalari:

Kredit hisoboti va skoringni tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy bazalar qarz oluvchilarning kreditga layoqatliligi va to'lov qobiliyatini baholashni osonlashtirish orqali chakana kredit ajratishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Kredit byurolari faoliyatini tartibga soluvchi me'yoriy hujjatlar, ma'lumotlarning maxfiyligi va kredit skoring modellaridan foydalanish kredit berish to'g'risidagi qarorlarda foydalaniladigan kredit ma'lumotlarining to'g'riligi, yaxlitligi va maxfiyligini ta'minlaydi. Kreditorlarni ishonchli kredit riskini baholash vositalari bilan ta'minlash orqali tartibga solish nazorati kreditlarning samarali taqsimlanishiga yordam beradi, axborot nosimmetrikligini kamaytiradi va kreditga layoqatli qarz oluvchilar uchun kredit mavjudligini oshiradi.

Stress-test va risklarni boshqarish talablari:

Nazorat qiluvchi organlar banklarga salbiy iqtisodiy stsenariylarga chidamliligini baholash va tizimli risklarni yumshatish uchun stress testlarini o'tkazish va ishonchli risklarni boshqarish amaliyotini qo'llashni buyurishi mumkin. Stress-test mashqlari retsessiya sharoitlari yoki uy-joy bozoridagi pasayish kabi makroiqtisodiy shoklarning banklarning kredit portfeli va kapital yetarlilik darajasiga ta'sirini baholaydi. Potentsial zaifliklar va kapital tanqisligini aniqlash orqali tartibga soluvchi stress test talablari xavflarni kamaytirish strategiyalari va kapitalni rejalashtirish qarorlari haqida ma'lumot beradi va shu bilan chakana kreditlarni taqsimlash ustuvorliklari va xavf ishtahasiga ta'sir qiladi.

Xulosa qilib aytganda, kreditlash faoliyatini tartibga soluvchi prudensial standartlar, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish choralari va risklarni boshqarish talablarini belgilash orqali chakana kreditlarni taqsimlashni shakllantirishda tartibga solish muhiti hal qiluvchi rol o'ynaydi. Normativ-huquqiy hujjatlar talablariga rioya etilishini ta'minlash va kreditlashning to'g'ri amaliyotini rag'batlantirish orqali tartibga soluvchi nazorat chakana kreditlash bozorlarining barqarorligi, yaxlitligi va foydalanish imkoniyatini oshiradi va shu bilan moliyaviy inklyuzivlikni va barqaror iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi.

Chakana kreditlarni taqsimlash ko'p qirrali jarayon bo'lib, ko'plab iqtisodiy, tartibga soluvchi, qarz oluvchiga xos va institutsional omillar ta'sirida bo'ladi. Ushbu ilmiy sharh

chakana kreditlarni taqsimlash dinamikasini shakllantiruvchi asosiy omillarni o'rganib chiqdi, bu omillarning murakkab o'zaro ta'siri va ularning moliya institutlari, qarz oluvchilar va nazorat qiluvchi organlarga ta'siri haqida tushuncha beradi.

Iqtisodiy omillar, jumladan yalpi ichki mahsulotning o'sishi, inflyatsiya darajasi, ishsizlik darajasi, foiz stavkalari va valyuta kursining o'zgarishi qarz oluvchilar talabini, kredit riskini va kreditorning rentabelligini shakllantirish orqali chakana kredit ajratishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni monitoring qilish va ularning iste'molchilarning xatti-harakatlari va kredit bozori sharoitlariga ta'sirini tushunish moliya institutlari uchun kreditlash bo'yicha qarorlarni optimallashtirish va kredit riskini samarali boshqarish uchun juda muhimdir.

Normativ-huquqiy muhit kredit faoliyatini tartibga soluvchi prudensial standartlar, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish choralari va risklarni boshqarish talablarini belgilash orqali chakana kreditlar taqsimotini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bank qoidalariga, kreditlarning qiymatga nisbati, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qonunlari, kredit hisoboti va skoring qoidalari va stress testlari talablariga rioya qilish banklarning kredit siyosatiga, risk ishtahasiga va portfel tarkibiga ta'sir qiladi va shu bilan chakana kreditlash bozorlarining barqarorligi va yaxlitligiga hissa qo'shadi. .

Kreditga layoqatlilik, daromad darajasi, bandlik holati va qarzning daromadga nisbati kabi qarz oluvchiga xos omillar ham chakana kredit ajratish bo'yicha qaror qabul qilishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Moliyaviy institutlar qarz oluvchilarning to'lov qobiliyatini baholash va kredit olish huquqini aniqlash uchun turli xil risklarni baholash modellari va kredit skoring algoritmlaridan foydalanadilar. Qarz oluvchiga oid ma'lumotlar va tahlillardan foydalangan holda, kreditorlar kredit tavakkalchiligini oqilona boshqarish bilan birga, mijozlarning turli moliyaviy ehtiyojlarini qondirish uchun kredit mahsulotlarini moslashtirishlari mumkin.

Institutsional omillar, jumladan, banklarning tavakkalchilik ishtahasi, kapitalning etariligi, likvidlik holati va texnologik imkoniyatlari chakana kreditlarni taqsimlash dinamikasini yanada shakllantiradi. Texnologik taraqqiyot va raqamli innovatsiyalar chakana kreditlash amaliyotini o'zgartirib, banklarga kredit olish jarayonlarini soddalashtirish, kreditni baholash imkoniyatlarini oshirish va mijozlarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan kredit mahsulotlarini taklif qilish imkonini berdi.

Xulosa qilib aytganda, chakana kreditlarni taqsimlashga ta'sir qiluvchi asosiy omillarni yaxlit tushunish siyosatchilar, tartibga soluvchilar va moliya institutlari uchun chakana kreditlash bozorlaridagi murakkabliklarni yo'lga qo'yish, moliyaviy barqarorlikni rag'batlantirish va inklyuziv iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun juda muhimdir. Iqtisodiy, me'yoriy, qarz oluvchiga xos va institutsional masalalarni ko'rib chiqish orqali manfaatdor tomonlar chakana kreditlashning qulayligi, arzonligi va barqarorligini oshirishi va shu bilan jismoniy shaxslar va uy xo'jaliklarining turli moliyaviy ehtiyojlarini qondirishi va kengroq moliyaviy tizim uchun xavflarni kamaytirishi mumkin. Davomli izlanishlar va manfaatdor tomonlar o'rtasidagi hamkorlik rivojlanayotgan bozor dinamikasiga, texnologik

uzilishlarga va tartibga soluvchi o'zgarishlarga moslashish, doimiy o'zgaruvchan moliyaviy landshaftda chakana kreditlash amaliyotining barqarorligi va samaradorligini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Berger, A. N., & Udell, G. F. (2006). A more complete conceptual framework for SME finance. *Journal of Banking & Finance*, 30(11), 2945-2966.
2. Claessens, S., & Van Horen, N. (2014). The impact of the global financial crisis on banking globalization. *IMF Economic Review*, 62(4), 683-701.
3. Diamond, D. W., & Rajan, R. G. (2001). Liquidity risk, liquidity creation and financial fragility: a theory of banking. *Journal of Political Economy*, 109(2), 287-327.
4. Jiménez, G., Ongena, S., Peydró, J. L., & Saurina, J. (2012). Credit supply and monetary policy: Identifying the bank balance-sheet channel with loan applications. *American Economic Review*, 102(5), 2301-2326.
5. Mishkin, F. S. (2007). *The economics of money, banking, and financial markets*. Pearson Education.
6. Rajan, R. G. (2006). Has finance made the world riskier?. *European Financial Management*, 12(4), 499-533.